

Skyddsrum och slagfält

Två polska berättelser om kärleken och samhället

AV KATARZYNA WOLANIK BOSTRÖM

Kärlek och samlevnad, den lilla världen och det stora samhället... När jag i samband med mitt avhandlingsarbete gjorde livshistoriska intervjuer med polska högtbildade visade sig relationsberättelser utgöra en viktig del av den egna självpresentationen, i synnerhet för kvinnor. Berättelserna om drömmar och verklighet, framgångar och misslyckanden i kärlekens sfär framställs ofta i relief till föräldrarnas förhållande och mot en fond av värderingar och beteendemönster i den sociala omgivningen och samhället i stort. Att analysera kärleksberättelser kan därför vara en spännande inkörsport till förståelsen av människornas reflexiva förhållningssätt till större samhällsliga maktstrukturer och sociala distinktioner.

Parförhållandet kan betraktas som den viktigaste sociala relationen genom vilken människor skapar ordning och mening i sina liv och sitt samhälle. Det är samtidigt den mest instabila — när två individer från olika sociala kretsar eller "konversationsområden" möts blir deras förhandlingar om en gemensam verklighet och en delad biografi inte helt oproblematiska (jfr Berger och Kellner 1972, Giddens 1992). Det system av dispositioner som Pierre Bourdieu (1984) kallar för habitus påverkar samlevnadens

utformning eftersom varje part har med sig egna uppfattningar om det rätta livet och sin egen roll i förhållandet. Konfrontationen mellan skilda sociala arv, tankemodeller, vanor, och smaker kan vara smärtsam. Samtidigt är de älskande aktörer i den föränderliga tiden och deras självförståelse och aspirationer påverkas av nya impulser och intryck. När samhället förändras silas nya influenser genom personernas dispositioner och bearbetas inom paret.

I den här artikeln vill jag diskutera två kärlekshistorier som träder fram ur samtalen med min "huvudinformatant" Teresa. Hon berättar med glimten i ögat, levande, raljerande och självreflexivt om sina föräldrars relation och om sitt eget äktenskap och sin skilsmässa¹.

Från sagoland till realsocialism

Terasas mor Izabella föddes i östra Polen i en lantadlig familj som hade täta sociala förbindelser med aristokratin och intelligentian. Hon hade bara gått en hushållsskola för fröknar från goda familjer och just påbörjat en medicinutbildning när hon blev förälskad i den femton år äldre Leopold. Han hade visserligen ett enklare ursprung men gjorde en lyckad klassresa, var högtbildad

till ingenjör, välbeställd, kultiverad, reslig och snygg — en riktig gentleman och ett erkänt gott parti. Vigseln ägde rum i palatskapellet, bröllopet var storartat, blommorna kom med flyg från självaste Monte Carlo, säger Teresa och småler ironiskt men välvilligt. Jag gissar att utformningen stämde perfekt med den idylliska, romantiska föreställningen om hur kärleken uttrycks och materialiseras i detta sociala skikt.

Förhållandet ansågs vara mycket lyckat, trots att Izabellas och Leopolds personligheter var varandras motsatser. Izabella var ung men självsäker och självupptagen, färgstark och vital, med en mycket medveten utstrålning som inte lämnade någon oberörd. I sällskapslivet stod hon mycket riktigt

alltid i centrum, spelade bridge till sent på natten och kunde underhålla sällskapet hela kvällen. Hon älskade att synas och märkas och hennes exceptionella sociala begåvning beundrades överallt. Men hon hade även ett häftigt humör och mycket kort stubin. Leopold var lugn, trygg, varm och försynt, mycket förtjust i sin excentriska fru och, så långt Teresa minns, helt dominerad av henne. Snart efter deras bröllop bröt andra världskriget ut och livet blev kaotiskt och osäkert, men familjen klarade sig med enbart materiella förluster. Efter kriget infördes det socialistiska statsskicket. Leopolds och Izabellas idealförhållande från högre sfärer rimmade illa med denna nya verklighet, antyder Teresa.

För att förstå denna antydning påminner jag mig om att intelligentian, från att vara det ledande samhällskiktet under mellankrigstiden, sjönk i status och kom i ideologiskt kläm i "arbetarnas" stat. Det innebar att högre utbildning nästan bestraffades med låg lön och att den dominerande retoriken stämplade förfining och elegans som borgarfasoner. Realsocialismen var ju ett gigantiskt socialt experiment som hade ambitionen att suddat ut gamla sociala hierarkier och värderingar, att förändra familjemönster och könsroller. Kvinnor skulle till varje pris ut i arbetslivet eftersom jämställdheten då skulle uppnås automatiskt, och lönerna anpassades efter familjemodellen med två förvärsarbetande makar (jfr Cwejman 1987, Podgorecki 1994).

Samlivets skyddsrum

Leopold och Izabella var inte förtjusta i det nya samhället där de såg få utsikter för sig själva — deras livsform, identitet och sociala kompetens betraktades som ideologiskt suspekta. Leopolds yrkeskompetens behövdes till en början i det ruinerade landet till byggen av vägar och broar. Paret hamnade i Kraków, Polens informella kulturella huvudstad, dit många familjer ur den nu splittrade societeten sökte sig. De fick en tjänstelägenhet som de möblerade med Izabellas hemgiftsmöbler och tavlor, och försökte leva "som förr". Under 1950-talet stärkte dock stalinismen sitt grepp och den "gamla" intelligentian med sina överklassfasoner betraktades som fientlig till "folket". Leopold tillhörde förkrigsintelligentian och vägrade att bli partimedlem, så han deklasserades på jobbet och fick bara utföra vanliga ritningar. Det blev kärva tider för familjens ekonomi eftersom lönen inte alls räckte till den sortens livsföring de var vana vid.

Teresa minns att modern med sitt sedvan-

liga temperament började klaga över att hon begått en mesallians och fått en bondlurk och mes till man. Izabella blev frustrerad över familjens dåliga ekonomi; hon var ovan vid att spara, knåpa och planera för framtiden. Av hela umgängeskretsen betraktades hon faktiskt som färdig läkare, eftersom hennes sociala genialitet och enastående förmåga att skapa myter kring henne själv gjorde att ingen tvivlade på vad hon antydde (t.o.m. Teresa förstod först nyligen att modern omöjligt kunde göra klart studierna). Utan diplom i handen kunde dock Izabella inte få anställning. Att utan hemhjälp och barnflicka sköta hushållet var inte hennes föreställning om lyckan, men hon gav inte upp — hon löste det på sitt eget speciella sätt.

Hon befattade sig aldrig med förkläde eller andra husmorsattiraljer. På dagarna avsatte hon gärna någon timme för att träffa bekanta på ett café. Teresa minns att mamman kom hem som en fé, blixtsnabbt "trolade fram" god mat och serverade den mycket elegant. Hon agerade snarare värdinna än kokerska vid middagen, och alla satte sig vid ett bord dukat med fint porslin, silverbestick, uppläggningsfat och blommor. Efter diskningen lämnade Izabella köket för att på en minut förvandla sig till en skönhet — hon satte på sig en finare klänning, ett par handskar, en vidbrättad hatt, och bar upp allt med stil och elegans. Kvällarna var vigda åt sällskapslivet, och hon fortsatte att trollbinda som en spirituell musa för poeter och konstnärer.

Leopold expedierade barnen till skolan på morgnarna, då Izabella sov ut, men det var det enda han gjorde hemma. Hans jobb var fortfarande heligt trots deklasseringen och hans fritid respekterad. Hemma läste han tidningen och gjorde extra ritningar som kvällsjobb. I sällskapet diskuterade han stillsamt, spelade bridge och myste över den beundran hans charmiga hustru väckte.

Hemma refererades det ständigt till för- krigstiden, minns Teresa, priserna räknades om till gammal valuta; gatorna, caféerna och butikerna omtalades med gamla namn. För- äldrarna höll fast vid en "kultiverad" livstil tillsammans med andra som också kände sig förorättade och fräntagna sin rättmätiga plats i samhällshierarkin (jfr Wolanik 1997). Parets barn kläddes i sjömanskostymer och lärdes fina manér, social polityr, pianospel och franska. För att kunna gå finkläd och ha råd med bjudningar sålde Izabella i smyg sina smycken. Eleganta kläder och skor kostade astronomiska summor då de oftast var importerade på privat väg, men de flärdfria och misssklädsamma klänningar som fanns i statliga affärer stred mot hennes estetiska sinne.

Izabellas och Leopolds förhållande var stundtals stormigt men kärleksfullt och stabilt över tiden. Det var öppet för kontakter utåt, inte "småborgerligt" instängt. Det förutsatte inte ens trohet — båda parter hade romanser och såg mellan fingrarna på varandras snedsteg. Val av förbindelser verkar betecknande. Izabella hade flirter och romanser med både unga konstnärer och äldre aristokrater. Romantiska poesiläsningar och passionerade hemliga möten var för henne en komplettering till den trots allt gråa vardagen. Teresa ler overseende åt moderns längtan efter att bli åtrådd och beundrad. Leopold å sin sida hade ett förhållande med en lugn, timid och hemvävd kvinna, i vars sällskap han kunde pusta ut från sin dynamiska fru.

Ett stillsamt motstånd

Föreställningarna om könens egenskaper och maktbalansen mellan könen förändras och omformas i olika samhällsformationer, både på diskursnivån och i vardagens praxis.² Under efterkrigstiden i Polen ver-

kade olika förståelser av kön, de "ideologiskt riktiga" och de mer "traditionella", strida om hegemonin (jfr Connell 1995) och det socialistiska idealet bemöttes med ett snillrikt, segt motstånd som kan påstås ha segrat över tiden. Izabellas subversivt feminina stil, om än extra spektakulär, var inte alls ovanlig i den socialistiska staten trots att kvinnoideal avbildades som bastanta traktorförerskor och manhaftiga effektiva byråkrater. Den välklädda, hattprydda, eldiga damens utstrålning och kroppsspråk utgjorde en enkel och effektiv maktdemonstration mot den socialistiska bilden av den bildade kvinnan, minsann ingen borgarbracka utan en stram, emanciperad och flärdfri individ i folkets tjänst (jfr Kurczewski 1996). Alla ekonomiska bekymmer och interna slitningar till trots tillämpade Izabella och Leopold en traditionell könsrollmodell från den högre klassen, om än med nödvändiga modifikationer.

I berättelserna ur familjens fatatur exponerades och cementerades gapet mellan för- krigssamhällets traditionella prestigefördelning och folkrepublikens egalitära "torftighet" som en förklaring till slitningar i själva kärleken. Genom att reglera levnadsvillkor och löner samt begränsa utbudet av varor och tjänster, hade staten ett stort inflytande över den lilla världens materialitet och parets sociala status. På hemmaplan och i sällskapslivet uttryckte dock Izabella och Leopold en subtil men obeveklig protest mot den nya tidens påbud om social utjämning, ideologiskt engagemang, "riktig" manlighet och kvinnlighet, etc. De bar med sig erfarenheter och minnen av sin tidigare livsform och försökte att behålla dess yttre kännetecken, dess många införstådda markörer, trots att den materiella grunden var borta. De var överens om att varje dag tillsammans konstruera en alternativ verklighet. När de frångavs det ekonomiska kapitalet vårdade de omsorgsfullt det sociala och kulturella — för

att tala med Bourdieu (1984). Den gemensamma levnadsprincipen var att försöka leva "som förr", som om samhället och prestige-reglerna inte hade förändrats. Den konkreta gemenskapen i paret (jfr Martinsson 1994) stärktes kanske t.o.m. av profileringen mot den nya oönskade tidsandan. Acceptorandet av den andras aspirationer och toleransen mot varandras olikheter (inklusive otroheten) gav samtidigt utrymme åt ett individuellt andrum och ett socialt självförverkligande. Izabellas och Leopolds samliv verkar i Teresas berättelse allt annat än klaustrofobiskt instängt.

Borgarbrackan och den oslipade diamanten

När Teresa var i tonåren var hon mycket kritisk mot att hon hade blivit socialiserad till en svunnen värld, utskämd i sjömanskostymer och vita strumpor och släpad på uppblåsta bjudningar. Trots sin upproriskhet var hon smickrad av att hennes familj var känd och respekterad i det snobbiga Kraków och att hon själv var vän med kändisar inom kulturlivet. Uppfostrad i en viss anda anammade hon naturligtvis en hel uppsättning sociala regler som gällde i familjens umgängeskrets, förväntningar på hur man konverserar, äter, beter sig, värderar andra människor. Föräldrarna ansåg att det viktigaste barnen fick med sig hemifrån var utbildning och den sociala kompetensen.

Teresa tog god tid på sig att prova sig fram till den rätte i livet. Izabella som förebild gjorde dottern rätt frigjord så Teresa upplevde många passioner och besvikelser. Hon var klar med sina medicinstudier och började sin specialisering, hon missade inga kulturevenemang, reste lite i Europa och vidgade sina vyer. Bland vänner och bekanta fanns dock allt fler par och Teresa började på allvar tänka på att hitta den rätte och stadga

sig. Fast när hon väl träffade den kille som blev hennes man var det ingen kärlek vid första ögonkastet...

Hon fick skjuts till en fest av en kompis' kompis, Marek. "Jösses vilken timid liten stackare", tänkte hon när de träffades för första gången. Han var blyg på gränsen till att verka lite bakom flötet, glasögonprydd och ostilig. Hon själv dansade hela kvällen i sin snygga festblåsa, stod i centrum och hade jättekul. Framåt småtimmarna dansade hon på bordet, och den "stackarn" verkade bara sitta i ett hörn och se på.

Senare på natten var det ont om sovplatser på feststället och de hamnade i samma säng — där visade han sig emellertid kunna uppbringa åtskilligt med initiativ... Teresa blev mycket positivt överraskad. Marek visade sig vara en omtänksam älskare och en oerhört sympatisk person. Teresa tyckte att han var snäll och mysig, hade encyklopedisk kunskap och dessutom kunde fixa allt tekniskt hemma, vilket var en frisk fläkt i hennes opraktiska omgivning. Han var tandläkare och tjänstgjorde tillfälligt på annan ort, men kom på täta besök med blommor och alla var eniga om att det var en riktig guldkill.

Det var dags att hälsa på hos hans föräldrar, berättar Teresa. Mareks far var en tandtekniker som "snabbutbildades" på en kurs efter kriget, då det var ont om specialister. Han avancerade till tandläkare och hade en lukrativ privatmottagning i Kraków. Mareks mamma var en försynt och ständigt städande och pysslande hemmafru.

Mina blivande svärföräldrar hade en mycket fin salong, med en vacker spegel, elegant matsal med fint bestick och porslin, men allt detta var bara för gäster, bara för uppvisning. De själva åt på ett litet obekvämt bord i köket, och deras bordskick var inget vidare... Hemma hos mig åt vi alltid i matsalen, med fina fat och en soppskål, vi väntade på att mamma skulle sätta sig — som om det alltid vore fest. Vi hade inga söndagskläder. Sådant småstadsbeteende fanns inte i min familj.

Som jag med Bourdieus (1984) hjälp förstår det så kunde Teresas väl inristade distinktioner inte helt utplånas, hur välvilligt inställd hon än var. De blivande svärföräldrarna investerade flitigt sina nyvunna ekonomiska tillgångar i statusprylar, men deras kulturella kapital räckte inte för att de skulle känna sig hemma bland dessa vackra möbler, speglar och bestick, och på ett avspänt sätt ta dem i besittning. I Teresas habitus ingick ett självklart förhållningssätt till ting — de var till för att användas i och förgylla vardagen, även om tillgångarna blivit allt mindre. I och med att deras familjer möttes utsattes Marek

och Teresa för ytterligare klassmässig och social konfrontation:

Oh Gud, vad jag imponerade på honom, han kom från en familj av lägre medelklass från början, och plötsligt träffade han en kvinna som varit ute i den stora världen. Min mor kom och hälsade på dem, vacker, belevad, elegant i hatt, och antydde att hon gör en sådan fin gest om hon duar hans mor... Hans familj blev helt förstummad, de skaffade sig nya kläder, han förebrädde mig hela livet för allt vad min mor fantiserat ihop.

Teresa minns hur pinsamt det var och var lite sur på sin mors mytomani och eviga subtila antydanden om palats, herrgårdar, baler

och högre sfärer. Samtidigt var hon småroast stolt över sin familj. Skillnaderna mellan hennes och Mareks sociala arv skulle inte spela någon roll i deras eget förhållande, tyckte hon; hon var förälskad och ville frigöra sig från sina borgarbracksfödomar. Hon och Marek var barn av sin tid, det optimistiska och glada sextiotalet. Distinktioner kan användas strategiskt som ett socialt vapen, som Izabella gjorde ovan, men också tonas ner och hållas latenta. De skulle börja sitt gemensamma och jämlika liv från noll (jfr den "rena relationen", Giddens 1992). Mellan raderna i berättelsen framgår även att Mareks konstllhörighet förmildrade hans eventuella tabbar i sällskapslivet — eftersom han var en man så kunde hans tillkortakommanden i polityren betraktas som något manligt och därför äkta, rörande och attraktivt. Egenskaper och beteenden som i en viss social situation framstår som tämligen generande och dequalificerande kan ses i annat ljus om de "förkönligas" (Martinson 1994). Marek var snäll men lite rättfram, hjärtlig men lite råbarkad — helt enkelt något av en oslipad diamant.

Ett allt överskuggande problem blev för paret att ge kärleken förutsättningar i form av ett eget hem och en skyddad intimsfär.³ Marek och Teresa hade stått minst tio år i varsin lägenhetskö men det byggdes alldeles för lite i Kraków. Till en början fick de och deras lille son bo tillsammans med Mareks syster, men Teresa retade halvt ihjäl sig på den pratsjuka högröstade svägerskan. I desperation tog hon anställning på ett provinssjukhus nära Kraków, med en arbetsbelastning motsvarande två heltider. De fick en pytteliten tjänstelägenhet, Marek snickrade ihop hyllor och möbler, hon skötte hushållet, snart de fick en son till, de var ifred och överlyckliga, säger Teresa och ler med ömhet.

Båda makarna hade respektabla, krävande yrken och statligt sanktionerade usla löner.

Teresa jobbade alltså dubbelt, Marek pendlade till Kraków där han fick jobba på vårdcentralen plus på sin fars praktik. Vad gäller bostad var de trots allt i en ond cirkel — utan en större lägenhet kunde inte Marek öppna den privatpraktik som skulle ge pengar till en större lägenhet. Tidsbristen gjorde att frågor kring arbetsuppgifter i hemmet inte kändes särskilt problematiska, var och en gjorde det man hann med, ingen av dem var pedantisk. Alla potentiella konflikter var enkla att skylla på det trånga boendet och på arbetsbelastningen; huvudsaken var att de trivdes ihop och lyckades spara till någon resa eller en billig bil. Glädjeämnen, nybyggarandan och det entusiastiska familjeprosjektet övervägde. Teresa och pojkarna gick en dykarkurs eftersom dykning var Mareks passion. De spenderade helger och somrar i sin lilla hemsnickrade stuga vid en sjö. Så småningom åkte de även på camping- och dyksemestrar till Sydeuropa, trots att de fick ta med sig all mat och utrustning beroende på zlotys låga växelkurs. Utmaningar var till för att övervinnas.

En segsliten kamp om meningarna

Efter några visserligen arbetssamma men lyckliga år var det äntligen deras tur att köpa drömlägenheten i Kraków, och Marek startade sin privatpraktik. Han började tjäna pengar. Som patienter hade han nu många "viktiga" personer från Kraków, både ur nomenklatur- och kultursfären. Han ansåg att han äntligen hade lyckats i livet och kommit in i den sociala gräddan.

Det blev dock alltmer uppenbart att han och Teresa hade olika förhållningssätt till vad pengar innebar för maktfördelningen i en relation. Så länge det var trångbott, inte alltför flott och alltid ont om tid manifesterades inte alla diskrepanser. Men när de till slut etablerade sig i livet förtydligades

Mareks förväntningar och krav. För Teresa, som var högre kvalificerad och i många år också högre avlönad, var det oproblematiskt om han nu tjänade mycket mera — en man skall vara familjeförsörjare. Det betydde inte att det borde råda en hierarkisk ordning dem emellan. För honom däremot gav pengar makt och auktoritet, i jobbet, livet och relationen. Han fick för sig att en kvinna borde passa upp och städa oavbrutet, säger Teresa ironiskt. Visserligen blev han kär i henne som frigjord, pratig och dansande på bordet, men senare övervägde familjemönstren hemifrån: hans mor och syster höll ständigt i någon trasa och putsade, och så skall det väl vara hemma! För Teresa, precis som för Izabella, var hemskötseln ett nödvändigt ont som inte bör ta tid och ork. Hellre rörigt hemma och mera tid för annat.

Marek markerade allt oftare sin nyvunna självsäkerhet och ville dessutom vara en självutnämnd expert inom alla områden, kanske för att kompensera sitt tidigare sociala komplex. Från den charmigt oslipade diamanten förvandlades han till en skrytmåns som basunerade ut sina bekantskaper och sin yrkesskicklighet till alla och envar. Teresa upplevde att han allt oftare använde sociala sammankomster och offentliga tillställningar för att förlöjliga, pika och gräla på henne. Teresa är ingen försynt varelse så hon gav svar på tal, säger hon till mig, men tyckte att dessa utfall och efterföljande gräl var pinsama och förödmjukande. De bodde ju i det kultursnobbiga Kraków, och att vara burdus och näsvis utan omsvep var inte rumsrent:

När vi träffades sa alla hans vänner att han var så underbar, helt utan fel och brister. Han var förlägen på sociala träffar, jag fick dra in honom med våld och introducera honom för folk. Och under dessa år blev det sådan förändring, att jag slutade att öppna munnen i större sällskap, för jag var rädd att han genast skulle kläcka ur sig något, att han skulle börja skryta. För han skryter hela tiden.

Den delen av Mareks sociala arv som förde med sig att pengar och prylar sattes på piedestal förvaltade han med omsorg nu när han äntligen tjänade bra. Han investerade i saker och möbler som han själv tyckte var fina, bl.a. en bastant hörnsoffa som tog upp halva vardagsrummet. Under flera år höll han på med ett påkostat husbygge; ett beständigt bevis på sin framgångsrika livskarriär. Det var olagligt för ett gift par att både äga hus och lägenhet i den socialistiska ekonomin, så för att kunna bygga huset tvingade han Teresa att gå med på en officiell skilsmässa, trots att de fortsatte att vara tillsammans. När Teresa såg det halvfärdiga husets omfång samt marmorgolven i hallen fick hon utslag: enligt henne var det enbart vräkigt, varken mysigt eller hemtrevligt. Intelligentians kulturella avgränsning har under många år skett just mot "nyrika", de som hade nya pengar, inga "traditioner" och "dålig smak". Nu uppenbarades det allt tydligare för Teresa att hon var gift just med en skrytsamt nyrik som inte lät sig hejdas. Nu skulle han förverkliga sina drömmar! Det var ju hans pengar!

Marek hade dessutom en accelererande spritkonsumtion. Spriten passade bra ihop med den ideologiskt gångbara robusta, gedigna maskuliniteten och i samhället fanns det en stor tolerans mot drickandet. Vissa "viktiga" patienter gillade att bjuda på sprit för att visa sin uppskattning efter en behandling; om festen blev lyckad var det en bra förevändning för nästa. Varje onsdag kom Marek hem berusad och muckade bråk, det krossades en del porslin och de högljudda dispyterna ledde ibland till slagsmål. De satte in en extra ytterdörr för att inte störa grannar i trapphuset. Teresa fick dåligt stöd från den sociala omgivningen. Leopold var död och Izabella mycket upptagen med någon aktuell romans; hon hade inte tid att blanda sig in i dotterns angelägenheter. Om hon gjorde det tog hon

oftast svärsonens parti, för inte var det så märkvärdigt om en man super till ibland, något fel kan han ha. Teresa var sårad och ledsen. Han är ju så trevlig, argumenterade släkt och vänner; om ni flyttar isär förlorar du det mesta ni skaffat genom åren.

Terasas självförtroende var i botten trots några år av psykoterapi, men efter 1989 kom nya rörelser till Polen, bl.a. den spirande New Age och ett utbud av andliga och kroppsliga terapier. Teresa fann gott om budskap om att förverkliga sig själv, inte låta sig kuvas, frigöra sig från det som tynger och förgör. Marek öste galla över alla idéer som förvred huvudet på henne, hånade hennes meditationskurser och tyckte att hon blivit ohjälpligt tokig. Men Teresa fick styrka och mod. Hennes tonårssöner, som blev vittnen till alltför många bråk, gav henne ytterligare uppmuntran. Hon övertalade Marek att ensam flytta till sitt färdigställda pråliga hus och drog en suck av lättnad. Det är själens frihet hon uppskattar mest, säger hon, och fast skilsmässan lämnade henne rätt barskräpad så njuter hon av livet och tror på sig själv igen. Hon går på kulturevenemang, allehanda föreläsningar, åker på spännande resor så ofta hon kan. Marek har gift om sig. Paradoxalt nog står de nu på mycket god fot med varandra. Jag är så glad att det är slut, att jag vill honom bara väl, säger Teresa och ler. Han fortsätter med sin praktik i hennes lägenhet, bidrar till hushållet, fikar och småpratar med henne och sönerna flera gånger i veckan.

Kärleken och samhället

I berättelsen om de två paren uppenbaras olika förhållningssätt till det sociala arvet och till samhällsförändringar i Polen. Om nya trender och ideologier verkar alltför främmande eller politiskt felaktiga, kan man i hemmets praktiker bevara en normalitet

enligt gamla trygga normer. Izabella och Leopold valde att förhålla sig konservativt till den tidsanda som förespråkade social utjämning och en ny familjemodell. Deras sociala status stod på spel; utan att vakta och vårda sitt kulturella kapital skulle de ohjälpligt förlora sin position. Den gemensamma motståndaren, realsocialismen, cementerade deras förhållande trots alla olikheter i temperament och alla interna slitningar. De var överens om hur det goda livet borde se ut.

Teresa och Marek försökte att friställa sig från traditioner och skapa ett modernt par av yrkesarbetande, jämställda människor. De lyckades i början när de var unga, levde för dagen och hade lätt för att kompromissa. Den konstanta tidsbristen och många gemensamma projekt hjälpte dem att uppskatta varje litet framsteg och njuta av livet. När de materiella begränsningarna försvunnit återkom dock det sociala arvets sega föreställningar om manligt och kvinnligt, hierarki och underordning, vackert och fult, socialt acceptabelt och deklasserande. Från att ha varit en skyddad privatsfär förvandlades förhållandet till ett veritabelt slagfält. Signifikativt nog accelererade konflikten hela tiden medan de ännu var ett par; men som "vänner" kan de lättare acceptera varandras idiosynkrasier.

I berättelser om kärlek och samlevnad, om förväntningar, konflikter, förhandlingar och kompromisser, uppenbaras och bearbetas människors förhållningssätt till sina sociala ursprung. Den historiska tiden och samhället utgör en viktig relief till det gemensamma livet, till kärlekens materialitet. Under omfattande samhällsförändringar syns tydligare hur större maktstrukturer berör det privata livet, men människor är reflexiva och ofta bångstyriga varelser som kritiskt kan granska nya påbud och influenser. Om parterna är eniga blir inte den lilla världens regler och normer lättrubbade.

Om skillnader mellan deras dispositioner och ambitioner blir alltför stora är däremot den gemensamma konstruktionen av verkligheten svår och konfliktladdad. Kärleken kan skapa ett skyddat rum, men den kan också lätt förvandlas till ett slagfält, där en segsliten kamp om värderingar och levnadsregler utkämpas.

Noter

- ¹ Berättelsen vilar i början på föräldrarnas egen version, men när vi rör oss framåt i tiden kompletterar Teresa den med egna minnen och analyser av föräldraparet. I denna artikel har jag valt att bortse från analytiska skillnader mellan Teresas berättelse om sin egen relation (som inbegriper avsikter, intentioner, kort sagt hennes självförståelse) och föräldrarnas (som av naturliga skäl är mer typifierad, då vissa karakteristiska drag lyfts upp och petrifierats).
- ² Antropologen Henrietta Moore betonar att staten "...has a role not just in regulating people's lives, but in defining gender ideologies, conceptions of 'femininity' and 'masculinity', determining ideas about what sorts of persons women and men should be" (Moore 1988:129).
- ³ Längtan efter ett eget hem, mera livsutrymme, ett privatliv utan inblandning av släkt etc. är återkommande teman i mina intervjuer i olika generationer (jfr även Kwak 1994).

Litteratur

- Berger, Peter & Kellner, Hansfried, 1972. "Marriage and the Construction of Reality." I: Berger, Peter (ed.), *Facing up to Modernity*. New York: Penguin.
- Bourdieu, Pierre, 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Connell, Robert W., 1995. *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Cwejman, Sabina, 1987. *Befrielse eller exploatering? Om kvinnoliv i statens, kyrkans och frihetsrörelsens Polen*. Göteborg.
- Giddens, Anthony, 1992. *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love & Eroticism in Modern Society*. Cambridge: Polity Press.
- Kurczewski, Jacek, 1996. "The Family as an Institution of Polish Civil Society: Church, Parties and a Constitution in the Making." I: *Polish Sociological Review* 4(116):1996.
- Kwak, Anna, 1994. *Rodzina i jej przemiany*. Warszawa: ISNS UW.
- Moi, Toril, 1994. "Att erövra Bourdieu." I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1:1994.
- Martinsson, Lena, 1994. "Individualitet, gemenskap och modernitet i tre heterosexuella parrelationer." I: *Kulturella Perspektiv* 4:1994.
- Martinsson, Lena, 1994. "Att föreställa sig en könslig gemenskap." I: *Ljuskåden. Meddelanden från Etnologiska Institutionen, Göteborgs Universitet*, Nr 14, Göteborg.
- Moore, Henrietta, 1988. *Feminism and Anthropology*. Cambridge: Polity Press.
- Podgórecki, Adam, 1994. *Polish Society*. Westpoint, Connecticut & London: Praeger.
- Wolanik, Katarzyna, 1996. "Oförrätter, motstrategier och distinktioner. Om den polska intelligentian." I: Jacobsson, Roger & Lundgren, Britta (red.), *Ovåntat. Aspekter på etnologisk kulturforskning*. Stockholm: Carlssons.

Summary

Shelter or Battleground?

Two Polish Stories about Love and Society

The author tells a story of two well-educated Polish couples. Izabella and Leopold rejected the socialist rhetoric of new gender-roles and family ideals. Although the material basis of their life had undergone a fundamental change due to the egalitarian ideology, they sustained an alternative, old-fashioned upper-class life-style. Teresa and Marek wanted to be a modern, equal couple, independent of family bonds and old social distinctions. In the long run, however, their ideas of prestige and status, gender roles, goals in life, taste and social behaviour became too incongruent and the mediation too problematic.

Stories about love and marriage can be a starting point for analysis of a couple's confrontations with social norms and strata, ideas of femininity and masculinity and changing living conditions in society. The lovers' aspirations of creating a "shared reality" can help them to maintain their own protective space — but the shared life can also turn into a social and normative battleground.